

Mirosława Wronkowska-Dimitrowa

Osobliwości leksykalne w (staro)-cerkiewno-słowiańskim lekcjonarzu ze Starego Testamentu a leksyka w paralelnych miejscach (staro)polskich Biblii

---

Studia Językoznawcze 8, 177-186

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MIROŚŁAWA WRONKOWSKA-DIMITROWA

Bydgoszcz

OSOBLIWOŚCI LEKSYKALNE
W (STARO)-CERKIEWNO-SŁOWIAŃSKIM LEKCJONARZU
ZE STAREGO TESTAMENTU
A LEKSYKA W PARALELNYCH MIEJSCACH
(STARO)POLSKICH BIBLI

Słowiański przekład lekcji starotestamentowych (tworzących księgę liturgiczną zwaną parimiejnikiem) łączony jest z przygotowaniami Konstantyna i Metodego do misji morawskiej¹. Wprawdzie księga o takiej zawartości nie znajduje się w kanonie zabytków staro-cerkiewno-słowiańskich, ani też nie wymieniają jej *Żywoty*² Świętych Braci, trudno jednak przyjąć, by tłumacząc Ewangelie (tzw. Ewangeliarz) i lekcje z Nowego Testamentu (tzw. Apostoł) pominieli oni – równie istotne i nieodzowne w nabożeństwach – lekcje ze Starego Testamentu (nazywane paremiami). O istnieniu lekcji starotestamentowych w przekładzie słowiańskim i włączeniu ich do liturgii już podczas misji morawskiej wnioskować można z dokumentu historycznego – tj. datowanego na rok 880 listu papieża Jana VIII do Świętopelka, księcia Moraw – którego fragment głosi: *Nie sprzeciwia się też*

¹ Й. Русек, *Старозаветните части в триода и значението им за реконструкцията на първоначалния превод на паримейника*, Годишник на Софийския Университет „Климент Охридски”, Факултет по славянски филологии, t. 74, 3, София 1980, s. 37–41; L. Moszyński, *Osobliwości leksykalne staro-cerkiewno-słowiańskiego parimiejnika*, w: **Съкровище словесноје. Studia slawistyczne ofiarowane Profesorowi Jerzemu Ruskowi na 70. urodziny**, pod red. W. Stępnia-
-Minczewej i W. Borysia, Kraków 2000, s. 109–115.

² *Żywot św. Metodego (XV,4)* wymienia tylko psalterz, ewangelię, apostoła i wybrane nabożeństwa kościelne; polski przekład w: *Cyryl i Metody. Apostołowie i Nauczyciele Słowian. Cz. 2 Dokumenty*, red. tomu J.S. Gajek MIC, L. Górka SVD, Lublin 1991, s. 62.

*nic prawdziwej wierze i nauce, by w języku słowiańskim sprawować mszę świętą, czytać świętą Ewangelię oraz lekcje ze Starego i Nowego Testamentu, poprawnie przetłumaczone...*³. Językowym zaś świadectwem dawności przekładu starotestamentowego lekcjonarza jest nie tylko jego leksyka właściwa najstarszym zabytkom staro-cerkiewno-słowiańskim, ale i słownictwo morawskiego pochodzenia, tzw. morawizmy, odkryte w lekcjach umieszczonych w zabytkach z późniejszych wieków⁴. Brak księgi o takiej zawartości wśród tekstów kanonu zabytków staro-cerkiewno-słowiańskich sprawia, że niełatwo powiedzieć, jaką postać miał cyrylomethodzki lekcjonarz (tj. parimiejnik) czy też jego najwcześniejsze odpisy. Najstarszym bowiem z zachowanych jest – o ponad 300 lat późniejszy od pierwowzoru z okresu misji morawskiej – tzw. *Parimiejnik Grigorowicza* z przełomu XII i XIII wieku. Razem z nim grupę najstarszych tworzą: *Parimiejnik Zachariński* z 2. połowy XIII wieku (1271 r.) i *Parimiejnik Lobkowski (Chłudowa)* z przełomu XIII i XIV wieku. Monografia tego ostatniego zabytku autorstwa M. Miovskiego (Skopje 1996), a w szczególności jej rozdział dotyczący leksyki, skłonił przed kilku laty L. Moszyńskiego⁵ do porównania słownictwa *Parimiejnika Chłudowa* z zasobem słów zgromadzonych w *Słowniku języka starosłowiańskiego*⁶. Interesujący rezultat w postaci ponad 130 wyrazów nieodnotowanych w tym leksykonie zachęcił uczonego do zbadania, ile w ogóle wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich uwzględnionych w *Słowniku* poświadczonych zostało wyłącznie z wykorzystanych przez ten leksykon trzech wspomnianych wyżej parimiejników. Okazało się, że wyrazów będących osobliwością tylko parimiejników (a więc w obrębie zgromadzonej leksyki stanowiących parimiejnikowe hapaks legomena) jest około 550, wśród których sporą część stanowią narzucone przez sam tekst Starego Testamentu nazwy własne i utworzone od nich derywaty.

Pośród zebranego i usystematyzowanego przez L. Moszyńskiego materiału leksykalnego wybrane zostały do niniejszego artykułu takie słowa, które, stanowiąc dziedzictwo doby prasłowiańskiej, należą też – lub należały – do zasobu słownikowego polszczyzny (oczywiście z różnicami wynikającymi z odmiennych rezultatów zjawisk fonetycznych, takich jak np. metateza śródgłosowa czy

³ *Cyryl i Metody. Apostołowie...*, s. 96 – list *Industriae tuae* w polskim przekładzie.

⁴ J. Rusek, *Starotestamentowe części Triodu i ich znaczenie dla rekonstrukcji pierwotnego przekładu Parimiejnika*. Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych Oddziału PAN w Krakowie, 1980, XXIV/2, Kraków 1982, s. 338.

⁵ L. Moszyński, *Osobliwości leksykalne staro-cerkiewno-słowiańskiego parimiejnika...*

⁶ *Slovník jazyka staroslověnskeho*, pod red. J. Kurza, t. I, Praha 1966 i nast.

jotacyzacja i zmiękczenia spółgłosek). Celem ich wyboru była chęć prześledzenia (sprawdzenia), czy pojawiły się one odpowiednio w tych samych miejscach starotestamentowych wersetów w polskich tłumaczeniach Pisma Świętego: w Biblii Leopolity⁷ z 1561 roku, nawiązującej do przekładów średniowiecznych, w Biblii ks. Wujka⁸ z 1599 roku, będącej ukoronowaniem XVI-wiecznych działań translatorskich – obu opartych na łacińskiej wersji Wulgaty – oraz w Biblii gdańskiej⁹ z 1632 roku, opierającej się na wersji hebrajskiej i greckiej, a także w Biblii Tysiąclecia¹⁰ – z przekładem z języków oryginalnych. Zwrócenie uwagi na podstawę translacji – dla cerkiewnosłowiańskich przekładów to wersja greckiej Septuaginty – istotne jest przede wszystkim przy porównywaniu postaci i brzmienia nazw własnych. Z pominięciem sposobów fonetycznego czy fleksyjnego przejmowania biblijnych nazw zaprezentowane tu zostaną nazwy własne (antroponim, toponim i hydronim), stanowiące w polskich bibliach odpowiedniki trzech onomastycznych hapaks legomenów cerkiewnosłowiańskiego lekcjonarza ze Starego Testamentu. Swymi postaciami tylko częściowo nawiązują one do najdawniejszych postaci słowiańskich, za to łączy je z nimi sposób adaptacji dokonany poprzez skalkowanie nazwy. Tak na gruncie słowiańskim zaistniało symboliczne imię trzeciej córki Hioba. Wymienione¹¹ we fragmencie Hi 42,14 ma w cerkiewnosłowiańskim lekcjonarzu postać *Amaltinъ Rogъ* i jest ściśle związane z wzorcem greckim (‘Αμαλθίαζ κέραζ). Także kalkując człon

⁷ Dalej (L) – Egzemplarz w Dziale Starodruków Biblioteki Głównej UMK w Toruniu, sygn. Pol. 6. III. 35.

⁸ Dalej (W) – *Biblia* w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r. Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy ks. J. Frankowski, Warszawa 2000; (W popr.) – *Pismo Święte Starego u Nowego Testamentu* w przekładzie polskim W. O. Jakuba Wujka S.J., wyd. trzecie poprawione, Kraków 1962.

⁹ Dalej (Gd) – *Biblia Święta to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza* – cyfrowa kopia oryginalnego wydania Biblii Gdańskiej z 1632 r. – www.bibliagdanska.pl/.

¹⁰ Dalej (BT) – *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, opr. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 1991.

¹¹ Wraz z nim wymienione są imiona dwóch pozostałych córek Hioba: *Дьнь* – imię pierwszej, które jest wyrazem pospolitym, użytym w funkcji nazwy własnej, oraz *Kasja* – imię drugiej, pozostające w zgodzie z wzorcem greckim: *Κασία*. (W popr.) w przypisie podaje: „*Dzień*”, hebr. „*Jemima*”, znaczy raczej „gołąbka”, „*Kasja*” jest to roślina balsamiczna. Natomiast *Biblia* to jest *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z apokryfami* wyd. przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa, 1990 – dalej (Bryt.) – włącza objaśnienia do wersetu 42,14: I nazwał pierwszą *Jemima* (gołąbek), drugą *Kesja* (miły zapach), a trzecią *Kerenhappuch* (flakonik do pachnideł). W bibliach staropolskich (W) i (L) imię pierwszej córki – *Dzień*, w (BT) – *Golebica*.

podstawowy nazwy jako ‘róg’ (z łac. *cornu stibii*), ks. Wujek stworzył antropim **Róg Barwiczki**¹². W (BT) nadano imieniu trzeciej córki Hioba postać **Róg Antymonu**. Inaczej do łacińskiej postaci imienia podszedł Leopolda, bo trzecią córkę Hioba mianował **Kornustibia**, zamieniając dwuelementowe wyrażenie łacińskie *cornu stibii* w jednowyrazową nazwę, fleksyjnie, poprzez końcówkę *-a*, dostosowaną do sygnalizowania żeńskości. W tak oryginalnym sposobie tworzenia nazwy naszą postać z (L) ubiegł chorwacki lekcjonarz z przełomu XIV–XV wieku, w interesującym nas wersecie podający: **ime tretoi kornustuba**¹³. Jeszcze jedno miano przysługuje trzeciej córce Hioba – w (Gd) imię jej – **Kerenhappuch** – stanowi przejęcie hebrajskiego wyrażenia *qeren-happuk*¹⁴. Tak więc, łącznie z cerkiewnosłowiańskim, rejestrujemy pięć odmiennych nazw dla tego samego obiektu – pięć antropimów, których dwa typy kształtu językowego **Amaltinъ Rogъ, Róg Barwiczki, Róg Antymonu** oraz **Kornustibia//Kornustuba** i **Kerenhappuch** zdeterminowała metoda przyswajania i źródło (łacińskie i hebrajskie) translacji.

Warto tu odnotować, że odmienną od cerkiewnosłowiańskiej, bo nie-tłumaczoną, postać imienia (według oryginału hebrajskiego) posiadają obecne wydania synodalne Biblii bułgarskiej (**Керенханых**) i rosyjskiej (**Керенханых**)¹⁵. Przywołany jest tu (i przy poniższych przykładach) stan w tych bibliach ze względu na to, iż najdawniejsze starotestamentowe lekcjonarze¹⁶, z których pochodzą osobliwości leksykalne, związane są właśnie z językowym środowiskiem bułgarsko-macedońskim – *Parimiejnik Grigorowicza* (dalej Grig.) i *Parimiejnik Lobkowski* (dalej Lob.) oraz ruskim – *Parimiejnik Zachariński* (dalej Zach.). Interesujące jest więc, czy stan w obu tych bibliach zaświadcza kontynuację tradycji cerkiewnosłowiańskiej, czy też jej brak.

¹² *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. I, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966 i nast. (dalej: SPXVI), *barwiczka* – od *barwica*, ‘środek kosmetyczny; róg, bielidło – t. II, s. 18.

¹³ Według *Słownika języka starosłowiańskiego* (por. przyp. 6).

¹⁴ Por. (Bryt.) w przyp. 11.

¹⁵ *Библия сиреч Книгите на Свещеното Писание на Ветхия и Новия Завет*, Wydawnictwo Świętego Synodu Bułgarskiej Cerkwi, Sofia 1993. *Библия – Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета*. Przedruk w Finlandii z wydania synodalnego, 1990.

¹⁶ Przykłady czerpane będą z opublikowanego *Parimiejnika Grigorowicza* (XII w.), który wydany został wraz z aparatem krytycznym uwzględniającym różnice tekstowe i redakcyjne w *Parimiejniku Zacharińskim* z końca XIII w. i w *Parimiejniku Lobkowskim (Chludowa)* z przełomu XIII/XIV wieku: 3. Рибарова – 3. Хауптова, *Григоровичев паримейник*, Скопје 1998.

Inną nazwą własną stanowiącą hapaks legomenon cerkiewnosłowiańskiego starotestamentowego lekcjonarza jest nazwa miejscowa w wersecie Wj 1,11 – *Слънъцеградъ* (Zach.), kalkująca grecką postać Ἡλίου πόλις i występująca obocznie z nazwą *Iliopolis* (Grig.), tę grecką postać utrzymującą, ale ze słowiańską adaptacją fleksyjną i słowotwórczą. Paralelnie do cerkiewnosłowiańskiego sposobu kształtowania tej nazwy mamy w XVI-wiecznych polskich bibliach następujące postaci¹⁷: *jedno będą zwać miasto Słoneczne* (L); *będą zwać Miastem Słonecznym* (W). (BT) zachowuje postać oryginału: *będzie zwane Ir-Haheres*, a w komentarzu objaśnia: tj. „*Miasto Słońca*”, czyli *Heliopolis*, albo może „*Miasto Burzyciela*” (*Aleksandra Wielkiego*), czyli *Aleksandria*. Objasnienie to zostało tu przytoczone, ponieważ jego druga część („*Miasto Burzyciela*”) może posłużyć do interpretacji (rozumienia) nazwania występującego w (Gd): *jedno z nich miastem spustoszenia nazwane będzie*.

[Biblie błg. i ros. posiadają nazwę tłumaczoną: błg. *ще се нарече град на слънцето*, ros. *назовется городом солнца*].

W sposób taki, jak nazwy powyższe pojawiła się w cerkiewnosłowiańskim lekcjonarzu (Joz 3,16) nazwa *Моѣ Solištъnoje* – hydronim kalkujący grec. Θάλασσα ἄλός ‘Morze Martwe’. Nasze XVI-wieczne biblie oddają tę nazwę inaczej – (L): *sphnęły do Morza pustego (które teraz zową Umarle)*, a (W): *do Morza Pustynie (które teraz Martwym zową)*. Określenie ‘słone’ (jak w cerkiewnosłowiańskim) występuje w (Gd): *plynęły na dół do morza pustego, morza słonego*; w Joz 12,3 – *do morza pustynie, do morza słonego*, a także w (BT): *do morza Araby, czyli Morza Słonego*.

[W biblii błg. – *в Солено море*, ros. – *в море равнины, в море Соленое*].

Wśród wyrazów pospolitych będących osobliwością (staro)-cerkiewno-słowiańskiego lekcjonarza ze Starego Testamentu, a zarazem stanowiących hapaks legomena na tle leksyki poświadczonej w zabytkach powstałych do tego okresu (przełom XII–XIII w.), są też i takie, które w tych samych miejscach starotestamentowych wersetów konsekwentnie występują i w naszych bibliach: (L), (W), (Gd) i (BT). Są to wyrazy mieszczące się w kategoriach znaczeniowych//polach semantycznych: dom, praca, otoczenie, przyroda (flora, fauna), społeczność, religia – tworzonych przez wyrazy zachowane z doby prasłowiańskiej.

¹⁷ Ponieważ w polskich przekładach (z łaciny) ten fragment nie występuje, wykorzystane zostało tu inne miejsce z lekcjonarza, w którym pojawia się interesująca nas nazwa – Iz 19,18.

Identyczność (idzie tu o leksem, nie o jego fonetyczną postać) poświadczają:

koryto Wj 2,16 – we wszystkich tekstach uwzględnionych przy porównywaniu – **koryto**;

льнь Prz 31,13 – **len**;

mraviji Prz 6,6 – *idź do mrowki* (L), tak też w innych;

netopyrʹ Iz 2,20 – **niedopyrze** (L), w pozostałych – **nietoperze**;

osʹtʹ Rdz 3,18 – **oset**;

osʹlica Hi 1,3; 1,14 – **oślica**;

vrěteno Prz 31,19 – **wrzeciono** także we wszystkich;

chraqʹstʹ oraz **rbʹzda** (Lob.) Jl 2,25 – odpowiedniki cerkiewnosłowiańskich postaci wprowadzają nieco zróżnicowania, bo obok regularnie występującego (w dawnych bibliach) **chrzaszcz** pojawia się oboczność w oddawaniu drugiej nazwy – odnotowujemy **rdza** i **czerw**: *pojadła szarańcza, chrzaszcz, i rdza, i gąsienica* (L), tak też (W); w (Gd) natomiast: *szarańcza, czerw, chrzaszcz i gąsienice*. Zupełną odmiennością wykazuje się (BT): *szarańcza, jelek, chasil i gazam* (z objaśnieniem w przypisie, że są to różne nazwy na określenie prawdopodobnie szarańczy);

lojʹ – oprócz identycznego z postacią cerkiewnosłowiańską **loj/lój** mamy w naszych wersetach starotestamentowych jeszcze: **tuk, tłustość, tłuszc**:

Rdz 4,4 – *z tuczności a tłustości ich* (L), tak też (W) i (Gd); w (BT) zaś: *z ich tłuszczu*; w wersecie Iz 1,11 tylko (L) wyróżnia się odrębnością słownikową – *syty jestem zupełnych ofiar z baranów i tuku tłustych rzeczy* (L), ale już **loju** w tym miejscu ma (W), także, ale z nieco odmiennym kontekstem (Gd): *całopalenia baranów i loju tłustego bydła* oraz (BT): *całopalenia kozłów i loju tłustych cielców*.

Ze względu na odpowiedności w wersetach polskich i cerkiewnosłowiańskich, do tej grupy przykładów dołączymy jeszcze **babiti** Wj 1,16, choć nie przynależy ono do osobliwości najdawniejszych lekcjonarzy, lecz ich odpisów z XIV wieku; **babić** ‘pomagać przy porodzie, przyjmować noworodka, zajmować się rodzącą, położnicą; trudnić się położnictwem – zilustrowane jest w SXVI I, 258 (*Słownik staropolski*¹⁸ nie notuje) cytatem z Biblii Radziwiłłowskiej (1563): *Gdy będziecie babić niewiastam Hebreyskiem*. Występuje też w wersetach porównywanych tu biblii – (W): *gdy będziecie babić Hebrejankom* oraz w (Gd):

¹⁸ *Słownik staropolski*, pod red. S. Urbańczyka, t. I, Wrocław 1953 i nast. (dalej Sstp).

gdy **będziecie babić** niewiastam hebrajskim; w (W popr.) to stare słowo zastąpione zostało wyrażeniem: *gdy **będziecie pomagać** Hebrajkom, a **przyjdzie czas rodzenia***. W podobny sposób oddane zostało to już w (L): *kiedy **będziecie przy rodzeniu** żydówek*, tak też wyraża się dzisiaj: *gdy **będziecie przy porodach** kobiet hebrajskich* (BT).

[Związek ze starym *babiti* wykazuje postać błg.: *кога бабуваме на еврейки*; w ros. inaczej: *когда вы будете повивать у Евреянок*].

Zwrócimy w tym miejscu uwagę na fakt, że biblie, zarówno bułgarska, jak i rosyjska (związane z tradycją piśmienniczą i z obszarem językowym, z którego pochodzą najdawniejsze zachowane lekcje starotestamentowe), nie kontynuują wszystkich przytoczonych tu osobliwości cerkiewnosłowiańskiego leksjonarza; w miejscu starego *netopyrь*, *osъtь* i *chrъstь* występuje w bułgarskim odpowiednio: *npulen*, *бодили* i *бръмбари*, a w rosyjskim – *летучи мыши*, *волчцы* i *жуки*. Ciekawie więc na tym tle przedstawia się stan leksykalny w bibliach polskich (w tym i w jej postaci współczesnej), w których stwierdzamy wyraźne odpowiedniości (zgodności) słownikowe z osobliwościami najstarszych cerkiewnosłowiańskich leksjonarzy ze Starego Testamentu. Można by rzec, że w tych wskazanych miejscach to właśnie wersety w polskich bibliach przechowują najdawniejszą leksykę starotestamentową.

W poniższej grupie przedstawione zostaną (przykładowo) takie osobliwości leksyki cerkiewnosłowiańskiego leksjonarza ze Starego Testamentu, które nie przetrwały w późniejszych kopiach, i dość wcześnie, bo już od przelomu XIII/XIV wieku, zostały zastąpione nowszym słownictwem. Interesujące jest, że właśnie z tym nowszym stanem leksykalnym wyraźnie korelują postaci w naszych bibliach (także i porównywanych – bułgarskiej i rosyjskiej).

krabica ‘koszyk, skrzynka’ oraz **lăčica** ‘porośnięte zakole wodne’ Wj 2,5. Choć odpowiednik południowosłowiańskiej *krabicy* istniał w polszczyźnie – *krobia* ‘lubiane lub plecione naczynie, pudło, koszyk’ (Sstp III, 387), w tekstach biblijnych nie pojawił się. Występuje w nich ‘koszyk’, ‘plecionka’ lub ‘skrzynka’. Zaś w miejscu stanowiącej osobliwość parimiejnikową *lăčicy* znajdujemy w bibliach dawnych ‘rogozie//rogozinę’, zastąpione później ‘sitowiem’, ‘trzciniem’: *ujrzała **koszyk** w **rogozinie*** (L); *ujrzawszy **plecionkę** między **rogoziem*** (W), a w (W popr): *ujrzała **plecionkę** między **trzciniem***; (Gd) – *ujrzała **plecionkę** w **rogoziu**//w **rogoży*** (Bryt.); a w (BT): *spozstrzegła **skrzynkę** pośród **sitowia***;

[Stan odpowiedni do naszego występuje też w wersetach biblii błg. – *кошчето* в *тръсталака* oraz ros. – увидела *корзинку* среди *тростика*]

kosa Iz 2,4 – słowo językowi polskiemu nieobce, ale w tym wersecie nasze bibliie mają **sierp** (L, W, Gd, BT): *przekują włócznie na sierpy*; [tak też błg.: на *сърпове* oraz ros.: на *серпы*]

nazimь Wj 12,5 – miejsce to wypełnia (**jedno**)**roczny**: samczek **roczny** (L); samczyk, **roczny** (W); samca **rocznego** (Gd); samiec **jednoroczny** (BT); [w podobny sposób w błg. – *едногодишно*, także w ros. – *однолетний*]

Warto zauważyć, że w zasobie staropolszczyzny istniało słowo oparte na takim rdzeniu, jak cerkiewnosłowiańskie i znaczeniowo mu odpowiadające – *ozimek*//*ozimie* ‘młode zwierzę domowe urodzone przed zimą’ (Sstp V, 711; por. też przymiotnik *ozimy*//*ozimi* ‘siany na jesieni’ – o zbożu).

nuta//**naťa** ‘bydło’ Rdz 32,6 – w późniejszych tekstach cerkiewnych zastąpione przez **woły** [tak też błg. *волове* i ros. *волы*]; u nas tylko (Gd) posiada **woły** (ale w Rdz 50,8), w wersetach pozostałych biblii zaś – **bydło**;

polěnyce III Król 17,12 w znaczeniu ‘kawalek drewna na opał’ – w naszych bibliach w tym miejscu **drwa**//**drewka** (*drewka* – dem. od *drwa* ‘kawalki porąbanego drzewa na opał, gałęzie, polana, kije’ – SXVI VI, 87 (Sstp nie notuje) lub **drewno** (w znaczeniu jak ‘drwa’ – Sstp II, 180): *zbieram drwa* (L); *dwie drewnie* (W); a (W popr.) *dwa drewna*; *trochę drewek* (Gd) oraz *kilka kawalków drewna* (BT); [podobnie w błg. *две-три дръвца* oraz ros. *полена два дров*]

pokręta – w wyrażeniu **chlěbь оть pokręty** III Król 17,11 – które już od XIII/ XIV wieku zastępowane bywa w cerkiewnosłowiańskich tekstach wyrażeniem *ukruchь chlěba*.

Pokręta znana staropolszczyźnie jako ‘rodzaj pieczywa, placek, chleb, bochenek’ (Sstp VI, 330–331) – w tekstach biblijnych jednak nie występuje¹⁹; znajdujemy tam inne wyrażenia, zbliżone w formie do wyrażenia zastępującego starą osobliwość cerkiewnosłowiańskiego lekcjonarza: *przynieś... trochę chleba* (L); *...skibkę chleba* (W); *...sztuczkę chleba* (Gd); *...kawalek chleba* (Bryt.); *...kromkę chleba* (BT); [w podobny sposób błg. i ros.: *къс хляб* oraz *кусок хлеба*]

śmetište Hi 2,8 – ‘śmietnisko’ w późniejszych tekstach cerkiewnosłowiańskich zastąpione przez **gnoište**. W naszych bibliach podobnie: *siedząc na gnoju*

¹⁹ Poświadczona jest np. w dwuwierszu z ok. 1460 r.: *Miły Boże, daj pokój, mir; A k temu pokręte chleba i czeski syr!* (w przypisie – *pokręta* ‘bochenek’) – *Polska poezja świecka XV wieku*, oprac. M. Włodarski, Wrocław 1997, s. 112.

(L, W, BT), ale też: *siedział w popiele* (Gd). Komentarz w Biblii Wujka informuje, że ‘popiół’ w tym wersecie pojawił się pod wpływem tekstu hebrajskiego; [Paralelnie do stanu leksykalnego w wersecie naszych biblii – błg. *на гношцето*, ros. *в пепел*]

želądb Iz 2,13 – w naszej tradycji biblijnej tu konsekwentnie ‘dąb’: *dęby Basańskie* (L i Gd), *dęby Basan* (W), *dęby Basztanu* (BT). [Identycznie w błg. i ros.: *дѣбове васански, дубы васанские*]

Choć tylko w skromnym wyborze, to już i ten materiał pokazuje, że zestawianie osobliwości słownikowych cerkiewnosłowiańskiego parimiejnika (leksjonarza ze Starego Testamentu) z leksyką odpowiednich miejsc w polskich (dawnych i współczesnych) przekładach Biblii dostarcza interesujących danych z zakresu historii słowiańskiej leksyki starotestamentowej. Jej postać najdawniejsza – stan cerkiewnosłowiański znany nam z XII/XIII wieku (na podstawie Grig., Lob., Zach.) – jest już zapewne rezultatem przemian, które od okresu cyrylometodejskiego dokonywały się w obrębie leksyki lekcji starotestamentowych. Jednym z aktualnych zadań paleoslawistyki jest odtwarzanie tych przemian, prowadzące do poszerzenia wiedzy o ciągle jeszcze mało znanym pierwowzorze z okresu misji morawskiej. Badania nad leksyką parimiejników, a nad jej osobliwościami w szczególności, mają na celu ustalenie, czy przynależą one do warstwy słownikowej najdawniejszego słowiańskiego przekładu lekcji z Pisma Świętego, czy też – wniesione przez późniejszych kopistów – mają charakter wtórny.

Wystąpienie paraleli (odpowiedniości) odnotowanych przy zestawianiu osobliwości cerkiewnosłowiańskiego parimiejnika ze słownictwem w odpowiednich miejscach (staro)polskich wersetów biblijnych prowadzi do pytania: czy ten stan leksykalny w polskich wersetach starotestamentowych może być uznany za „podporę” we wnioskowaniu o przynależności tegoż słownictwa do pierwotnej postaci staro-cerkiewno-słowiańskiego leksjonarza? Albo: czy identyczność leksykalna w wersetach zawierających osobliwości parimiejnikowe (jak np.: *len*, *mrówka*, *nietoperz*, *oset*, *wrzeciono*) jest wynikiem tego, że Słowianie dysponowali tylko takim słownictwem i w związku z tym takie właśnie postaci wyrazowe mogły być właściwe pierwowzorowi z okresu cyrylometodejskiego?

**LEXICAL PECULIARITIES
IN THE (OLD) CHURCH SLAVONIC LECTIONARY FROM
THE OLD TESTAMENT VERSUS LEXIS IN PARALLEL AREAS
OF (OLD) POLISH BIBLES**

Summary

Among words which are peculiarities of the (Old) Church Slavonic lectionary from the Old Testament (and at the same time being hapax legomena compared with the Old Church Slavonic lexis authenticated in old texts written before the turn of 12th and 13th century), the article points out those which – being the heritage from the Proto-Slavic era – belong or belonged to the Polish language vocabulary. It was examined whether or not, and to what extent this vocabulary appears in appropriate areas of Old Testament verses in Polish translations of the Bible – in Old Polish Bibles: Leopolita's (1561), Rev. Wujek's (1599) and Gdańsk Bible (1632), as well as in the contemporary – Biblia Tysiąclecia (The Millennium Bible).

In connection with the discovered conformities, it was suggested that the lexical state of the (Old) Polish verses of the Bible may be recognised as an essential support in suggesting the affiliation of this peculiar vocabulary with the oldest form of an Old Testament lectionary – the unknown Cyrillo-Methodian original from the Moravian Mission period.